

Славољуб Станковиќ

СПЛИТ

Наслов на оригиналот

Split (Geopoetika 2010.)

Copyright © Slavoljub Stanković

All rights reserved by and controlled through Geopoetika

Copyright of the translation © S. Fischer Foundation by order
of TRADUKI

Објавувањето на ова дело беше поддржано од ТРАДУКИ, книжевна мрежа, на која ѝ припаѓаат Сојузното министерство за европски и меѓународни прашања на Република Австрија, Министерството за надворешни работи на Сојузна Република Германија, швајцарската културна фондација Про Хелвечија, КултурКонтакт Австрија, Гете Институтот, Агенцијата за книги на Словенија ЈАК, Министерството за култура на Република Хрватска и фондацијата „С. Фишер“.

traduki

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“, Скопје

ISBN 978-608-221-053-7

**СЛАВОЉУБ
СТАНКОВИЌ**

СПЛИТ

Превод

Александар Прокопијев

Во името на таткото и синот, и уште едниот син

Најнежно задоволство

Во Хрватска првпат дојдов после сите војни, во 2000 година.

- Нема пуштање! - рече колешката Рената.

- Зошто?!

- Имам дечко.

- Одлично! - се согласив.

Се насмеа.

- Нема да ме заведеш! - отворено ме предупреди Рената.

- А ти мене? - ја прашав и јас отворено.

- Кретену! - одговори.

Работевме кампања за „ем-џој”. Малечко, чоколадно задоволство. Алпско млеко и индиско какао. Чисто и волшебно. Тоа не е пауза. Тоа е патување. Така вели рекламата. За „милка” уживанција и светска конкуренција.

Јас сум автор на рекламни текстови. Пишувам реклами. Сценарија за спотови, текстови за огласи, наслови за билборди. Смислувам имиња за производи, механизми за наградни игри и говори за политичари. Тоа е мојата работа. Ве покренувам на акција со зборови.

Убавиот збор железни врати отвора. И паричници. А изгледа и женски нозе. Текстот за ова последново го смислив случајно.

Ги топевме напарфемираните чоколатца во уста, се ма-

вавме со стутканите кравички, трагавме по наслов за кампањата и се прозивавме на национална основа.

- Вие Србите само нешто барате - заклучи Рената.

- Ние само не даваме - објаснив.

- Не го давате Косово! - се согласи Рената.

- Еве ти го Косово! - ѝ го понудив великодушно.

Срцето на Србија.

- Дај ми ти мене наслов! - бараше Рената нешто поконкретно.

Милкино срце.

Погледнав во нејзините чоколадни очи.

- Ммммм-џој! - воздивнав еден наслов.

- Ммм-може! - одобри Рената во истиот миг.

После целодневното состанчење и натамошна разработка на себалканската кампања Рената се понуди да ме однесе до хотелот. Сепак, прв пат бев во Загреб. За време на патот одлучи и да ме провози малку. Да ми го покаже Загреб.

- Подарок за мојот роденден - рече.

Купи лименки пиво на пумпа. И бензин за „минито“.

- Миша, ти плаќаш ако некогаш дојдам во Белград - рече Рената, одбивајќи да честам барем за лименките Ожујско.

Влеговме во старото „мини“. За максимално уживање. Се лизнавме по Свониминова, поминавме покрај отворената Фабрика, затворениот Кулушиќ и завртевме кон Горен град. Го мирисав Загреб низ отворениот прозорец, оставав загребскиот воздух да ми ја исполни косата, подзамижував на темните фасади. Погледот ми се врати на фотографијата во мала пластична рамка, залепена на командната табла. Рената и некој клинец.

- Мајка ми - го објасни Рената потеклото на фотографи-

јата. - Таа ги сака тие работи. Наши фотографии каде и да го фрлиш ебениот поглед! Единствено го нема тато на фотографиите.

- Го нема ни вака - рече Рената.

Веќе две години.

Ја погледнав. Млада деловна загрепчанка во акција. Старо-мало девојче. Долги камшици костенлива коса кои паѓаат по голите раменици. Голи стапала во сандали, кои ги притискаат педалите, за гас и квачилото. Девојче зад воланот. Сигурна во себе, сигурна во секое мало движење со кое го управува ова мало возило. И сигурно ѝ пречеше што мајка ѝ ја опсипува со внимание. Бидејќи таа е голема. Иако уште шушка додека зборува. Како школка. Сè уште неотворена.

- А кој е малиов? - прашав.

- Мојот Иван - рече Рената.

- Дечко? - се обидов со провокација.

- Залудно се обидуваш - се насмеа Рената. - Тоа е брат ми.

И тогаш го изговорив тоа. Прв пат во животот.

- И јас имам брат - реков.

Беше крајно време.

- ... три дена постар од мене.

- Како три дена постар?! - Рената се сврте кон мене.

И продолжи со брзина од која исчезнуваат дамките на рекламите.

- Така убаво - велам убаво. - И тоа Хрват.

- Чекај - се насмеа Рената и ги покажа дупчињата на обрзите. - Што е сега ова?! Како Хрват?!
- Така убаво - реков.

Мене сè ми беше убаво. И загрепската ноќ, и загрепските улици, и загрепските девојки. За Загреб знаев само преку музиката. *Загреб те зове. Замисли живот у ритму музике за плес. Кад се Загреб буди из сна.*

- Мајка му е од Сплит - реков замислено.

- Како се вика таа? - праша Рената, заинтересирана од целата приказна.

- Марта - реков значајно.

И тоа беше сè што знаев за братот.

- По татко?! - Рената ме погледна, зафрлајќи едно перче коса.

- Гледај каде возиш - реков.

Поминувавме низ славниот Фукодром. Нешто како белградскиот Кошутњак. Место за љубовници во автомобили. Непрописно паркирани.

- Што, стариот твој има две жени?! - упорно се чудеше Рената.

- Ние Србите имаме повеќе жени.

- Аха?! - се насмеа Рената. - И како се случило тоа?!

- Веројатно, знаеш, голема девојка си - реков.

Тоа е неодбранливо. Таа сакаше да е голема. А сигурно во тоа не ѝ веруваа.

- Како бе во исто време бил и во Сплит и во Белград?! - се чудеше и натаму Рената.

- Специјалната теорија на релативитетот го дозволува тоа - реков.

Насмевнувајќи се, шушна.

Ни преостана во „минито” да замислуваме како мојот Душан скокнува од стутканиот кревет на некоја девојка во Сплит, влегува во тогаш популарниот мантил шушкавец,

се качува на воз, се клацка до Белград, излегува од возот, па потоа излегува од тој шушкавец и повторно скокнува во кревет на друга девојка. И го тутка.

- Ау! - кликна Рената, гледајќи ја истата слика во глава.

Оној познат пример на Ајнштајн со возовите. Или така некако.

- Се знаете ли? - ме праша одеднаш сериозно.

- Не - признав.

- Никогаш не сте се виделе?!

- Не.

- Штета! И?

- Што и?!

Ожујското ми се растече по брадата.

- И знаеш ли нешто за него?

- Ништо - реков, и се избришав со ракавот.

Малку романтика никогаш не е на одмет.

- Не?! - се зачуди Рената.

- Го барам - излажав.

Не ја баравме долго мојата соба. Не ги запаливме ни светлата. Знаевме што бараме.

- Вети ми нешто - рече подоцна, галејќи ме по стомакот.

- Ама немој да ми се смееш!

- Нема.

- Ако не се омажам...

Се насмеав.

- Немој да се смееш!

- Не се смеам - реков.

Но насмевката ми остана скриена во мракот.

- Ако не се омажам до триесетата - Рената ме погледна низ темницата - Се смееш!

- Еве - реков сериозно.

- Ако не се омажам до триесетата...

- Да?

- Да ми направиш дете.

Повторно се насмеав.

- Како татко ти - објасни сериозно.

- Како Душан?!

- Без обврски...

Престанав да се смеам.

- Но внимавај, мора да биде девојче! И ќе се вика Кјара!

Почувствував дека чоколадата и пивото ми направија очаен ликер во стомакот.

- Мислев да си посвојам, но вака е подобро...

И во главата. Ги затворив очите.

- Што ми спиеш сега тука?! Свинче едно!

Ме тресна со раката по брадата.

- Ветуваш ли?

- Ти си луда...

- Ветуваш?

- Дај бе, Рената...

- Ветуваш?

Се свртев на страна.

- Ветуваш!

- Ветувам...

... дека никогаш повеќе нема да јадам „ем-џој”.

*

Не сакам натапкани патеки. Сите што ме познаваат можат да го потврдат тоа. Јас сум човек на своја рака. Но оваа работа ми се допадна. Приказната дека не сум единец. И

почнав да ја повторувам на средбите со девојките. Почнав да го користам тоа. Дека имам брат три дена постар од мене. И функционираше.

- Навистина!? - ја крена веѓата ученичката Милена, како да е професорка.

- Оооох! - воздивна касиерката Тања, како да има вишок во касата.

- Леле, леле! - се закануваше со главата, со прстот и гозот идната правничка Јована.

- Лудница! - се одушеви малата Маја, како пчелката.

- Ќе те барам - право во очи ми вети Анабела.

- Мисли на мене - рече на разделбата Рената.

Ми паѓа на памет оној лик, Џулс Винфилд, еден од двајцата платени убијци во филмот „Палп фикшн“, кој за време на акцијата на жртвите им рецитира старозаветни зборови: Голема одмазда на нив ќе им направам, ќе ги казнам во гневот свој; и ќе спознаат дека сум јас Господ кога ќе им се одмаздам (Езекиел, 25.17)

Повторував дека имам три дена постар брат. Не сфаќајќи всушност ни што значи тоа. Да се има брат.

За генерацијата која расте

Пораснав како единец.

Се сеќавам дека како дете од мајка ми барав сестра, исто како што се сеќавам и дека не ја барав од Душан. Тој не беше тука. Возеше камион низ Франција. Во првите пет години од мојот живот.

Од Франција Душан донесе бела ајкула, заедно со куп валкана долна облека. Со себе донесе и долга коса и ножици со остар врв какви што никогаш претходно немав видено. Донесе и мала бела пластична плоча со една остра страна, која ми личеше на кутивче за пластелин. И едно прекрасно механичко апаратче, кое баш интересно изгледаше. Тешкото метално чело личеше на мала косилка. Сјајните дршки се ширеа како клешти. Кога ќе ги стиснете, тие сами се враќаат. А косилката ќе цакне.

- Што е ова? - прашав.

- Прибор за стрижење - промрмори Душан.

Додека безгрижно ги стискав клештите на машинката, а таа забавно ми ја исправаше дланката, Душан застана пред огледалото. И самиот се потстрижи. Косата што ја донесе од Франција е фрлена на подот на нашиот тоалет. Газеше по неа и го влечеше по главата она бело пластелинско кутивче и понатаму.

- Триммер - суво го кажа називот на апаратчето.

Со тримерот ја гребеше својата глава, а влакната само паѓаа и паѓаа. Не ми изгледаше безболно. Но тој не се откажуваше. Гребеше и гребеше.

Понатаму не размислував за тоа. Продолжив да штракам со прекрасната машинка по својата гола нога, забавувајќи се од нежното скокоткање на студениот метал.

Потоа Душан се сврте накај мене. Ме седна на столот и го зема тримерот. Не сфатив што се случува, а веќе почна чупкањето и лелекањето, тргање и молење, пцуење и плачење. Тој тример беше морничав. Ми го корнеше мозокот. Мислев дека нема да ми остане коса на главата. Толку ме корнеше што беше неиздржливо. Или, пак, јас сум, така урлаше Душан, размазен и мек и не сум во состојба машки да издржам машко стрижење. Со тап тример. И со раце на возач.

Толку гадно болеше што ја собрав целата храброст што ја имав и го замолив да престане да ме стрижи. И, се разбира, тоа не беше паметно. Душан се избежуми, почна да се заканува дека ќе добијам ќотек и дека дури тогаш ќе знам зошто плачам. И дека од тоа сознание ќе се помочам. Лавина гнев се урна врз мене со таква жестина што морав нешто итно да преземам. И преземав.

Се помочав. Да не мора да тепа.

Душан нешто опцу во својата брада и го фрли тримерот врз машината за перење. Од тогаш повеќе не ме стрижеше. Тоа прво и последно француско потстрижување го доврши мама. Ми ја намокри косата и нежно ми ја исчешла. Допирот на нејзината дланка ја смири мојата запалена глава. И јас речиси заспав. Ги зема нашите стари ножици и ме потстрижи лесно и безболно. Таа сè правеше на таков начин, и во други ситуации. Незабележително.

*

Така сфатив кој за што е задолжен во мојот живот. Мајка ми треба да биде прашана за сестра. И за сè останато. Душан за ништо. Сè што ќе каже мајка ми изгледа некако разумно. Душан само вика. И се заканува дека ќе тепа. Така одвратно вика што тепањето што се подготвува ми изгледа како страшниот суд. Мислам, јас тогаш веќе знаев што е страшниот суд, бидејќи баба ми често ми раскажуваше за него. Но во нејзините приказни страшниот суд беше правда и олеснување. Душановиот страшен суд беше неправда над неправдите и болка што никогаш нема да ја снема. И помочување.

*

Душановото сфаќање на животот беше, како што тогаш ми се чинеше, математика. Во секоја смисла. Омилена реченица, покрај таа за мочањето, му беше: крајот ќе си каже. Што би се рекло, резултатот.

- Што сакаш да правиш? - ме праша пред да тргнам на училиште за мојата иднина.

Со тон кој соопштува дека иднина - нема.

- Да пишувам – реков, чкртајќи по хартијата.

Со тон на Џордано Бруно.

- За тоа човек треба да биде талентиран - не го промени тонот мојата инквизиција.

Очигледно дека јас, според неговото мислење, немав талент за пишување. И беше во право. Јас во тој момент бев неписмен. Само што почнав да ги учам буквите.

Душан го зема моливот од мојата рака и го напиша бројот три. Бројот на нашата кука. И бројот на нашето мало семејство.

- Повтори - падна наредба.

Го земав повторно моливот како тоа да беше некој друг молив, многу потежок и поголем. Со треперливата рака напишав тројка. Хоризонтално. Како птица во лет. На секоја негова нова тројка, јас одговарав со по една птичка. Неговите тројки полека попримаа облик на бесен урлик, а моето јато после десетина обиди се распрсна по хартијата како некој да пукал во него.

Здиве.

- Боже, Душане, па мал е - го смируваше мајка ми.

Го зема моливот и со лесен потег испиша неколку тројки.

- Еве, вака, полека - рече мајка ми полека.

Нејзините тројки наликуваа на недовршени срца. На отворени срца. Расцепени срца. Одговорив малку подобро. Со мала искривена тројка. Птичка која само што не полетала. И заминува од хартијата.

*

Во куќата бр. 3 со нас тројца живееја и птици. Имавме како сонце жолти канарки. Мајка ми од Општината собираще хартии на кои погрешно ги отчукала даночните решенија. Носеше и весници што ги читаше на работа кога не чукаше даночни решенија. На нив, во својот кафез, сереа канарките. Душан им ја менуваше водата, им сипаше шарено просо и им закачуваше кришки од јаболко на решетките. Мајка ми од килимот ги чистеше исушените корупки, отпаднатите

пердуви и остатоците од семето. Одвреме - навреме, со оние остри ножици Душан им ги сечкаше канчичките и им ги кастреше крилјата на канарките. Мајка ми од старите крпи им свиваше гнезда и од моите стари хемиски пенкала им правеше лулашки. Јас не им правев ништо.

Душан секоја канарка ја викаше Чичи, а потоа тоа почна да го прави и мајка ми. Таа уште почесто ги викаше Чичи, бидејќи најмногу се занимаваше со нив. Јас не разбирав што прават канарките со нас, ниту што правиме ние со нив. Мајка ми ги сакаше канарките, бидејќи Душан ги сакаше. А тој ги сакаше канарките бидејќи наводно убаво пееле. Мене нивната песна ми беше здодевна. Подобро звучеа песните од плочите на кои пееја луѓе. Многу подобро. Ако баш би морал да издвојам нешто убаво за канарките, мене ми беше интересно кога имаа јајца, мали сиви јајца. Тоа беше интересно. Од нив избиваа мали пердувести глави, кои потоа сиркаа од гнездата. Но тоа не траеше долго. Штом ќе ги видеа мајка ми и Душан, тие стануваа Чичи, и тоа беше тоа.

Се сеќавам дека Душан првата канарка ја донесе од Сплит. За мојот осми роденден поради неа добив шлаканица, а падна и силно малтретирање. Викање, закани, кривење, дрмање, веќе ви е јасно, бидејќи исчезна канарката, исчезна првата од реинкарнациите на Чичи. Едноставно не беше во кафезот. Веројатно, излетала од собата, а во главата на Душан јас имав некаква врска со тоа. Иако немав никаква врска. Но тој не ми веруваше.

Морав да признаам дека сум виновен за да престане да ме малтретира, да се заканува. И да вика. На мајка ми и мене. Единствено не викаше на Чичи. Која одлета.

И така, признав дека сум ја хранел, иако не ја хранев.

Признав дека сум заборавил да ја затворам вратничката, иако не му се ни доближив на кафезот. Потоа морав да признаам и дека сум го отворил прозорецот. Сè за да има смисла. И за да може Чичи да одлета. Иако јас не го отворив прозорецот од нашата куќа со број 3.

Сето тоа некако го смири Душан, а потоа и мајка ми, а потоа, логично, и мене. И кога двајцата се смирија ја здогледаа Чичи во цвеќето на мама, во слоновото уво, како стои и ништо не прави. Гледаше тапо и чекаше. Изгледаше како да ѝ е сеедно.

Штета, помислив тогаш. Кога веќе сè признав подобро да одлеташе. Бидејќи ѝ дадов совршено алиби.

*

Моето алиби ми беше школа. Душан ме оставаше на мир единствено ако учев. Тоа брзо го сконтав и почнав да го користам. Се затворах во собата со објаснување дека ги работам домашните задачи. Собата беше мое царство. Мојата слобода. Во неа слушав музика, читав стрипови или, едноставно, лежев на креветот и си фантазирав. Се разбира, морав и да учам. Така си ја плаќав слободата. Душановото дивјаштво ме втурна директно во книгите.

Единственото нешто што не можев да го избегнам беше одењето на плацот. Чист воздух и здрава храна. Сè што му е потребно на едно дете за правилен развој. Јас, пак, престојот во природа го доживував како преживување.

Се сеќавам на една пролет, имав девет години. Душан ги кастри овошките. Јаболка, праски, кајсии и круши. Јас ги собирам исечените гранки од земја. На Душан билките

му одеа од рака. Овоштарникот беше буен и богат. И Душан со задоволство одеше на плацот. Да се дружи со овошките.

Го гледав како ги потсекува јаболкниците. Ми изгледаше како да ги касапи. Лесно ги сечеше младите, свежи, здрави гранки, речиси до кората на старото дрво. Ми изгледаше дека билката никогаш повеќе нема да се опорави. Ми изгледаше како да ја убива.

Душан, пак, изгледаше како да не мисли на ништо. Околу него паѓаат млади, свежи гранки по кои газеше и сечеше и понатаму. Само сечеше. Немаше милост, посебно спрема најубавите гранки што убаво одеа во вис. Право кон небото.

- Зошто се кастрат билките? - прашав со половина глас.
Толку сила собрав.

- За подобро да паѓаат - одговори суво.

Веројатно, помисли дека ме интересира оваа работа. Веројатно, помисли дека, како татко, би требало да ме научи и јас еден ден да кастрам вака. И почна обуката.

- Се кастрат овие млади гранки кои одат право нагоре - ми покажа една млада гранка која ја зграпчи со рачиштата како да ќе ја задави.

Јас го спуштив погледот и продолжив да ги собирам мртвите гранки.

- Гледај! - дрекна Душан.

Веднаш погледнав.

- Гранките кои одат право во вис, вака, најмногу го исцрпуваат дрвото - рече.

И со искрено задоволство ја цивна младата гранка. Таа ми падна право во рака.

Ножиците штракаа и натаму. Гранките паѓаа. Душан ги газеше.

- Дрвото нема сила за толкав раст и за плодовите - ја продолжи обуката Душан. - Плодовите му ја влечат силата. Затоа се оставаат само овие кои одат од страна.

Но и тие малку се кратат. Сец!

- Мораат да се насочуваат - часот конечно заврши.

Зошто дрвото би си го правело тоа себе си? Зошто дрвото би работело против себе? Дрвото се крева нагоре, се издигнува кон небото. Што има тука лошо?! Неговата прва лекција очигледно пропадна.

- Има ли овошки што не се кастрат? - прашав и веднаш се покајав.

Душан ме погледна намуртено.

- Има - одговори суво. - Зошто?!

- Онака - реков.

Можеби јас сум таа овошка?

*

Сè потешко разговарав со Душан. Имав впечаток дека моите зборови се одбиваат од некој сид кој стоеше помеѓу нас. Бирав и бирав зборови, но ништо не поминуваше. Или поминуваше толку деформирано што многу брзо ќе стигне до недоразбирање. А тоа значеше негово севање со очите, чкрипење со забите и груби зборови. И мое повлекување.

Не умеам да ја повторам содржината на неговите зборови. Го знам тонот. Кога ќе го слушнев тој тон, не ми беше важно што зборува. Од тој тон не можев да слушнам ни еден единствен збор. Тој тон ги бришеше евентуалните поинакви, подобри значења на неговите зборови. Го слушав само неговиот гнев.